

SECTION VIII. THE HISTORY OF LANGUAGE

Olena Mikina

УДК 81'366'37=124=13

ПРО ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ СЕМАСІОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

*Importance of regular phenomena of language evolution is noted, methodology of semasiological analysis of lexis is suggested, history of forming and development of semantic structure of the Latin verb *percontārī* and its derivatives in the Romance languages is examined.*

Keywords: semasiology, semantic structure, language evolution, semantic universalities.

Серед розмаїття напрямків лінгвістичних досліджень, що демонструють або вірність усталеній традиції, або революційні чи псевдореволюційні завдання, націлені на зміни вектору лінгвістичних студій, особливе місце посідає діахронне вивчення лексичної семантики. З одного боку, історична семантика базується на великій школі, що має давні традиції, досвід, успадкований від вчених, чії імена пов'язані з найвагомішими досягненнями лінгвістики. Серед них необхідно назвати Е. Бенвеніста, А. Мейє, М.М. Покровського, В.І. Абаєва, О.М. Трубачова, В.В. Іванова, В.В. Левицького та багатьох інших, хто заклав основи семасіології. З іншого боку, ця галузь мовознавства знаходиться на порозі нових досягнень, кінцева мета яких – створення повного словника семантичних переходів (можна називати їх семантичними універсальями, або семантичними трансформаціями), основу якого вже, тією чи іншою мірою, підготували всі, хто плідно працював на цій ниві. Згадаймо відомі словники латинської мови А. Ерну і А. Мейє [Ernout 1951], праслов'янської лексики О.М. Трубачова [ЭССЯ 1974-2010], осетинської мови В.І. Абаєва [Абаев 1958-1989], германських мов В.В. Левицького [Левицкий 2000-2003], роботи з індоєвропеїстики В.В. Іванова [Гамкрелидзе 1984] та інші праці, що стали фундаментом семасіологічних досліджень. **Актуальність** роботи з пошуку семантичних універсальій не викликає сумнівів, оскільки така діяльність відбиває основні прагнення порівняльно-історичного мовознавства, націлені на встановлення закономірних явищ мовної еволюції.

Робота зі створення подібного словника кропітка, її не можна виконати швидко, вона не під силу одному досліднику, тому головною умовою успіху для досягнення постульованого результату є встановлення принципів аналізу емпіричного матеріалу. **Метою** статті є формулювання цих принципів, оскільки їхнє дотримання має стати запорукою успіху великої колективної праці, до якої можуть приєднуватися всі зацікавлені у розв'язанні проблеми пошуку семантичних універсальій. На нашу думку, ці принципи є такими: а) семантичне угруповання, що аналізується, має бути повним, тобто охоплювати весь корпус лексем із певним значенням у досліджуваній мові; б) певне семантичне угруповання слід дослідити в процесі його еволюції, від прамови до сучасного стану мов; в) при історичному дослідженні не можна вважати об'єктивними висновки, що встановлюються на матеріалі однієї мови, чим більшою є кількість залучених до аналізу споріднених мов, тим об'єктивнішими будуть результати і висновки; г) результати щодо закономірностей у розвитку значень лексем, що аналізуються, слід розглядати крізь призму свідчень семантичної еволюції лексем із тим самим значенням в інших, у тому числі неспоріднених мовах, щоб уникнути хибних висновків і не вважати певну регулярність абсолютною закономірністю. Таким чином, аналіз практичного матеріалу є дуже складним і багатоетапним. Використовуючи метафору, ідею створення словника семантичних універсальій можна розглядати як викладання мозаїчної картини з окремих фрагментів, кожен з яких представляє окрему цінність.

Завдання цієї статті полягає в демонстрації методики аналізу емпіричного матеріалу на прикладі одного латинського дієслова *percontāri*, що належить до базової зони лексем зі значенням ‘питати, розпитувати, дізнаватися’ [Дворецкий 1976: 742]. Значно частіше словники супроводжують основні дефініції цього дієслова іншими, які, насправді, і слід вважати первинними – ‘шукати, розшукувати, досліджувати’ [Ernout 1951: 251; Forcellini 1868: 578-579], пояснення чому треба шукати в походженні лексеми.

В основі *percontor* – іменник грецького походження *contus* (гр. κοῦτός) ‘жердина, багор’ [Дворецкий 1976: 742; Ernout 1951: 251], що продовжує і.-є. корінь **kent-* ‘встромлювати, настромлювати’ [Pokorny 1959: 567]. Таким чином, *percontor* утворилося завдяки поєднанню запозиченого грецького іменника з латинським префіксом (*per-* + *contus*) і спочатку вживалося як термін мореплавства, маючи значення ‘зондувати, обшукувати дно моря або річки’ [Corominas 1974: 870], згодом набувши широкого значення ‘шукати’. Далі значення розвивалися за типовою схемою, яка слугувала вектором семантичного розвитку для багатьох дієслів, – ‘шукати’ → ‘питати, розпитувати’, або, як вказують А. Ерну і А. Мейє, значення ‘зондувати’ стало вживатися «в моральному сенсі» [Ernout 1951: 251].

Закономірність формування значення ‘питати, розпитувати’ на основі семантики ‘зондувати’ повною мірою доводить французьке дієслово *sonder* ‘зондувати, досліджувати за допомогою зонду, вимірювати глибину’, яке має дуже цікаву історію. У його семантичній структурі ключову роль відіграє значення іменника *sonde* ‘зонд’, хоча достовірних даних щодо первинності іменника відносно дієслова немає [Bloch 2004: 599]. Відомо, що лексема *sonde* є запозиченням, що датується XII ст., англосаксонського *sund-* ‘море’, що входило до складених слів *sundgyrd* ‘жердина для зондування’ (як гр. *contus*!) і *sundrap* ‘канат призначений для зондування’. Французькі моряки зосередили увагу на спільному для цих термінів елементі *sund-* і наділили його загальним значенням ‘зонд’ [Bloch 2004: 599]. Метафоричного значення ‘розпитувати, опитувати’ (пригадаймо вживання, за словами А. Ерну і А. Мейє, значення ‘зондувати’ «в моральному сенсі» при формуванні семантики дієслова *percontāri*) дієслово *sonder* набуває в XVI ст. Через французьку мову подібні лексеми потрапили до інших романських мов, де також поряд з прямим значенням з’явилося переносне, пор. іт. *sondare*, ісп. *sondar* (і *sondear*), порт. *sondar* ‘зондувати’, ‘розпитувати, дізнаватися’. Цікавою є також паралель з латинським дієсловом *expiscor* (< *piscor* ‘ловити рибу’ < *piscis* ‘риба’), що окрім прямого значення ‘виловлювати рибу’ має також переносні ‘випитувати, розпитувати, вивідувати’ [Дворецкий 1976: 398].

Не зайвим для доведення закономірності трансформації значення ‘шукати’ в ‘запитувати’ (а також в ‘просити’, в цьому полягає інша зафіксована типологія) може стати приклад і.-є. кореня **sāg-*, **s^ég-* ‘вистежувати’, ‘йти за слідом’, ‘стежити’, ‘шукати’. Найбільшого розвитку цей корінь набув у германських мовах, де лексеми або закріплювали базову семантику, або набували нової за вказаною логікою, пор. нім. *suchen* ‘шукати’ (< д.-в.-н. *suohhan*, с.-в.-н. *suochen*, *süechen*, гот. *sōkjan*), але англ. *seek* ‘шукати’ і ‘просити’ (< д.-англ. *sēcan*, с.-англ. *sechen*, *seken*) [Левицкий 2001: 158]. Відбулася ця трансформація й у кельтських мовах, наприклад, д.-ірл. *saigim* – це ‘шукаю’ і ‘питаю’. Т.В. Гамкрелідзе та В.Вс. Іванов пов’язують цей корінь із загальноіндоєвропейською ритуальною термінологією пророцтва і ворожіння, до вже наведених похідних від **sāg-*, **s^ég-* вони додають хет. *šagai-* ‘передвістя’, ‘знак’, *šakija-* ‘відкривати (за посередництвом оракула), лат. *sāgus* ‘віщий’, *sāga* ‘віщунка’, *praesāgium* ‘передвістя’ і пишуть: «Первинне ритуальне значення індоєвропейського слова проявляється у хетській і латинській мовах – двох давніх традиціях, де практика допитування волі богів і ворожіння зберігається до історичного часу. У германській мові слово набуває вже загального значення ‘розпитування, запитування’, перетворюючись почасти в юридичний термін» [Гамкрелідзе 1984: 805].

Латинське дієслово *precor* ‘наполегливо просити, благодати, молити; звертатися з молитвою, молитися (до Бога); випрошувати, вимолювати; звертатися до когось із слізними проханнями’ має в основі і.-є. **perk-*, **prek-*, **prk-* ‘запитувати’, ‘просити’ [Pokorny

1959: 821-822]. В. В. Левицький вважає, що **prek-* ‘просити’, ‘питати’ (третє та четверте гнізда у Ю. Покорного) та **prek-* ‘рити, копати’ (перше та друге гнізда) слід об’єднати та вважати дериватами індоєвропейського **per-* [Левицький 2000: 153]. На думку В.В. Левицького, типовим семантичним розвитком є така послідовність: ‘рити’ → ‘шукати’ → ‘питати’ та ‘рити’ → ‘шукати’ → ‘досліджувати’.

Таким чином, значення ‘запитувати’ є первинним для лексем, що походять від **prek-*, водночас поява значення ‘просити’ є типовою і закономірною, і саме така семантична трансформація відбулася із цим коренем на італійському ґрунті, в результаті чого латинське дієслово *precor* набуло значення ‘просити’. Цікаво навести приклади інших індоєвропейських лексем, що походять від і.-є. **perk-*, **prek-*, **přk-* і доводять зафіксовану семантичну типологію: санскр. *prās* ‘питання’, д.-інд. *praśnāh* ‘питання’, *prechāti* ‘питає’, авест. *frasā* ‘питання’, перс. *pursīdan*, ст.-сл. *просити*, укр. *просити*, рос. *просить* ‘просити’, *спросить* ‘запитати’, серб. *просити* ‘сватати (дівчину)’, ‘жебрати’, лит. *prašyti* ‘вимагати, просити’, вірм. *harçanem* ‘запитувати’, гот. *frāihnan* ‘запитувати’, д.-в.-н. *frāga* ‘питання’, нім. *Frage* ‘питання’, *fragen* ‘запитувати’ і т. д. [Pokorny 1959: 821-822; Абаев Т. 1: 455].

Повертаючись до аналізу дієслова *percontārī*, нагадаємо, що воно виникло зі значенням ‘шукати’, а подальше додавання до його семантичної структури значення ‘питати, запитувати’ було закономірним явищем, що доводить семантична історія інших дієслів із подібним значенням. Проте цікаво, що, попри усталення значення ‘питати, запитувати’ як основного, дієслово *percontārī* іноді функціонувало в текстах і у значенні ‘шукати’. Таке відродження первісної семантики не суперечить законам семантичної еволюції, хоча поширеним використання *percontārī* зі значенням, яке можна вважати архаїчним, не було. Саме тому не всі словники подають значення ‘шукати’ у статтях, присвячених *percontārī*. Поєднання у семантичній структурі *percontārī* обох названих значень демонструє текст «Метаморфоз» Апулея, який нечасто, але вживає це дієслово й як ‘шукати’, пор.: «Nihil, inquam, rerum istarum, quae itineris ubique nos comitantur, indigemus. Sed et balneas facile *percontabimur*» [Apulejus L. I, XXIV] – «Нічого, кажу, ми не позбавлені із тих речей, що потрібні у дорозі. І лазню ми легко *пошукаємо*».

Дієслово *percontārī* було одним із базових латинських дієслів зі значенням ‘запитувати’, а його частотність була достатньою, щоб це дієслово збереглося на території всієї Романії. Проте не всі романські мови продовжили історію *percontārī* й зберегли за ним як значення, так і роль базового дієслова. Це вдалося, у першу чергу, іберо-романським мовам, які закріпили цей статус за іспанським *preguntar* і португальським *perguntar*.

Різні лексичні преференції романських мов є звичним явищем, вплив на той чи інший вибір латинських слів можна пояснити багатьма чинниками, серед яких часові, етнічні, географічні, соціальні тощо. Так, можна спробувати знайти пояснення і для цього промовистого факту, а саме для уподобання дієслова *percontārī* однією частиною Романії за його повної відсутності в іншій частині. Згадаймо, що романізація Піренейського півострова почалася у III столітті до н. е., а це епоха, коли Енній і Плавт вдосконалювали латинську мову. Водночас відомо, що «в давній римській літературі ніхто не використовував краще латинську мову, ніж Плавт» [Корлєтяну 1974: 50], але мову саме народну. Комедії Плавта є зразком розмовної латини тієї епохи, коли він жив, і коли армія Риму принесла цю мову в іберійські провінції. Про близькість мови Плавта до мови народу цікаво написав Цицерон, пор.: «Equidem cum audio socrum meam Laeliam... ut Plautum mihi aut Naevium videar audire» [Ciceronis: L. III, XII, 45] – «Дійсно, коли я слухаю мою тещу Лелію, мені здається, що я чую Плавта і Невія».

Отже, якщо взяти до уваги часовий фактор, а саме період початку романізації Піренейського півострова, то завдяки Плавту ми знаємо, що на той час дієслово *percontārī* було поширеним дієсловом зі значенням ‘питати, запитувати’, оскільки воно широко представлене у його комедіях. Ще одним сучасником початку іберійської романізації є Теренцій, на чий твори також прийнято покликатися, коли йдеться про формування

іберійської латини. Його твори так само доводять, що дієслово *percontor* було справжньою народною лексемою:

«...quasi tu non multo malis narrare hoc mihi

quam ego quae *percontor* scire» [Terentius: 110-111] – «...неначе ти хочеш розповісти мені це не менше, ніж я знати, про що *питаю*».

Таким чином, наявність *percontor* в іберо-романських мовах є зрозумілим фактом, – іспанська і португальська мови, як найбільш консервативні з усіх романських, зберегли лексему, що потрапила до іберійської латини у ті часи, коли ця лексема активно використовувалася і була однією з основних зі значенням ‘питати, запитувати’. Основа іспанського дієслова містить альтернативну форму класичного дієслова, його народний варіант **praescunctare*, що зумовило відмінну від вихідної форму – *preguntar*. Перші свідчення про іспанське дієслово відносяться до «Пісні про мого Сіда», але важко назвати його частотним у першій іспанській пам’ятці, а крім того, дивує, що автор вживає дієслово *preguntar* у первісному, майже забутому значенні ‘шукати’:

«Andan los dias e las noches | [que vagar non se dan]

e passada han la sierra | que las otras tierras parte;

por el rey don Alfonsso | toman sse a *preguntar*» [Cantar de Mío Cid: 1823-1825] – «Їдуть і вдень і вночі, не гають часу, пройшли сьєру, яка відділяє інші землі; короля дона Альфонса взялися *шукати*».

Автор «Пісні про мого Сіда» для вираження значення ‘запитувати’ використовує винятково дієслово *demandar*, тоді як *preguntar* – це тільки ‘шукати’. Проте саме так починалася історія *preguntar* у національній іспанській мові. За Х. Коромінасом, ця лексема наявна в усіх знакових авторів старої іспанської мови – Г. де Берсео, Х. Руїса, Х. Мануеля, але конкретне значення ‘запитувати’ усталилося лише у творах Х. де Вальдеса, тобто у XVI ст. [Corominas 1974: 870].

Форма португальського дієслова *perguntar* лише випадково більше наближена до латинської *percontor*, ніж іспанська. Насправді, прадавня форма галісійсько-португальської мови була такою ж, як і кастильська, а саме *preguntar*. Її вживали і в перших канцелярських текстах XII-XIII ст., наприклад: «Iste alcalde lo *pregunte* et qui negauerit...» [Machado 1977: 344] – «Цей алькальд його *запитує*, а той заперечує...», і в роботах засновника португальської літератури Ф. Лопеша (XIV ст.), пор., «Vós todos ouvis e nenhuum nom *pregunta*...» [Вольф 1983: 89] – «Ви всі слухаєте, і ніхто не *запитує*...». Навіть сьогодні саме таку форму можна зустріти на Азорських островах, в бразильському штаті Сеара, португальському районі Матела [Corominas 1974: 870]. Але перемогла, усе ж таки, інша, відмінна від іспанської форма – *perguntar*, яка так само вживалася в найдавніших текстах [Machado 1977: 344]. Цікавим у португальському дієслові є те, що від початку вживання воно відоме як ‘запитувати, питати’, принаймні інших даних ми не маємо.

У каталанській мові у значенні ‘питати, запитувати’ також використовується дієслово *preguntar* [Fabra 1986: 1371], проте воно вважається іспанізмом. До XVI ст. каталанська мова мала для вираження цього значення дієслово *demanar* (< лат. *dēmandāre*), тоді як *preguntar* у середні віки, з огляду на зібраний матеріал, взагалі не вживалося, але під впливом сусідньої мови відбулася заміна дієслова *demanar* на *preguntar*. Проте споконвічне дієслово не зникло, а вживається й до сьогодні як ‘просити’ [Fabra 1986: 542-543]. Згадаймо, що XVI ст. позначене остаточним набуттям іспанським дієсловом *preguntar* значення ‘питати, запитувати’, можливо, цей факт сприяв запозиченню даного дієслова каталанською мовою, яка завжди відчувала на собі вплив з боку іспанської, хоча каталанська лексика формувалася в одному руслі з провансальською (це і пояснює відсутність *preguntar* у споконвічному каталонському словнику?). У галісійській мові, яка генетично тісно пов’язана із португальською, а окрім того перебуває під сильним впливом кастильської, також вживається дієслово *preguntar* із традиційними значеннями, характерними для іспанської мови [Castro Macía 2007: 284].

Найбільш наближеною до латини в цьому питанні є сардинська мова, яка зберегла дієслово *percontārī* у кількох альтернативних формах; до сьогодні логудорський діалект має чотири форми дієслова: *precontare*, *precuntare*, *pregontare*, *preguntare*, кампіданський – *pregontari*. На відміну від каталанських, ці дієслова – споконвічні сардинські, що доводять тексти XII-XIII ст., в яких вжито як *precontare*, так і *percontare* [Corominas 1974: 870]. Варто звернути увагу на те, що семантична структура сардинської лексеми свідчить ще й про її глибоку архаїчність, оскільки серед значень дієслова перше місце посідає ‘шукати’ (згадаймо історію іспанського дієслова), а вже друге – ‘запитувати’.

Область розповсюдження дієслова *percontārī* обмежується названими мовами (іспанська, португальська, каталанська, галісійська, сардинська), натомість ані французька, ані італійська не знають дієслів, що походять від цієї латинської лексеми. Так само немає цього дієслова на сході Романії.

Пояснення того, що дієслово *percontor* збереглося лише в одній частині романського ареалу, слід шукати, як ми вже зазначали, у хронології утворення римських провінцій. Романізація Іберійського півострова почалася у третьому столітті до нашої ери і тривала два століття. Натомість Галлія була романізована відносно швидко, а почався цей процес в кінці першого століття до нашої ери. Латина, яка потрапила до Іспанії, суттєво відрізнялася від розвинутої літературної мови часів романізації Галлії. Щодо Сардинії, то вона була оголошена римською провінцією в III столітті до н. е., проте будучи географічно і культурно ізольованою, вона залишалася однією з найбільш відсталих провінцій Риму – на всьому острові було лише кілька шкіл. Літературна традиція там була майже повністю відсутня, отже, не дивно, що сардинська мова вважається найбільш архаїчною серед романських.

Ілюстрацією до хронології використання дієслова *percontārī* є тексти латинських авторів. Так, в «Сатириконі» Петронія, який помер приблизно в 66 році нашої ери, *percontārī* відсутнє. Цей факт є дуже показовим, оскільки Петроній вважається єдиним римським класиком, який свідомо писав вульгарною латиною. «Твір Петронія є найвірнішим, а може, і найвидатнішим джерелом опису народних звичаїв (*quodque facit populus* «того, що робить народ») і вивчення мовних особливостей народної латини. Це єдиний твір латинської літератури, написаний свідомо, навмисно і послідовно з використанням мовних засобів народної латини» [Корлєтяну 1974: 108]. Отже, незважаючи на те, що «Сатирикон» був написаний задовго до не менш відомого твору Апулея, саме він демонструє, що ресурси дієслова *percontārī* було вичерпано вже у I столітті нашої ери, народна мова віддала перевагу іншим синонімам, яких, до речі, латина завжди мала набагато більше, ніж сучасні мови. Проте літературна мова зберігала це дієслово, і воно активно використовувалося тими, хто боровся за «чистоту» латини, і тому Апулей, хоча і був прихильником інновацій у мові, вживає *percontārī*.

Чому ж «немодне» дієслово стало базовим зі значенням ‘запитувати’ в іспанській, португальській і сардинській мовах і не залишило жодних слідів в італійській і французькій? Додамо, що це далеко не єдиний випадок преференцій застарілих лексем з боку цих мов. Щодо іспанської мови, то деякі романісти часто пов’язують таку повільну еволюцію з іспанським характером, бо іспанці дуже цінують свої традиції і не люблять грубу народну річ. Нам більш доречними видаються інші чинники, що привели до суттєвих відмінностей у лексиконах Іберії, з одного боку, і мовах центру колишньої Імперії, з другого. Це, перш за все, географічна віддаленість Іспанії від Риму і відсутність тісних зв’язків між ними. Як відомо, центрами мовних інновацій були Рим та Галлія, саме звідси походила літературна та мовна мода. До того ж галльська латина сама мала революційний характер, деякі тенденції в лексичних змінах походили звідси і закріплювалися в найбільш розвинутих провінціях Римської імперії. Достатньо сказати, що вже перші літературні пам’ятки французької мови набагато далі відійшли від класичної латини, ніж сучасна іспанська мова. Латеральне, маргінальне положення іспанської та португальської мов спричинило збереження в активному вживанні багатьох архаїзмів, про які італійська та галльська латина забули ще в

донаціональний період. Іспанія, як і решта віддалених провінцій, таких як Сардинія, південь Італії, Сицилія, Балкани, навіть не чули про більшість неологізмів, що походили з центру, або так і не змогли закріпити їх у своїх мовах, оскільки вживалися вони нечасто. Архаїчність іспанської мови пояснюється також тривалим використанням іберійцями арабської мови, тоді як своя мова – іспанська – перебувала у «законсервованому» стані.

Проведений у цій статті аналіз лише однієї латинської лексеми та її рефлексів у романських мовах, порівняння їхньої семантичної структури з лексемами інших неспоріднених мов дають підтвердження існуванню семантичних універсалій, що проявилися, в даному випадку, в типології ‘шукати’ → ‘питати, розпитувати’. Дослідження формування та еволюції семантичної структури лексем різних значень у будь-якій мові згідно з запропонованою методикою могло би бути певним кроком на шляху створення повного словника семантичних універсалій.

References

Абаев 1958-1989: Абаев, В.И. Историко-этимологический словарь осетинского языка [Текст] / В. И. Абаев. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1958-1989. – Т. I-IV.

Вольф 1983: Вольф, Е.М. Формирование романских литературных языков. Португальский язык [Текст] / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1983. – 212 с.

Гамкрелидзе 1984: Гамкрелидзе, Т.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры [Текст] / Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов. – Тбилиси : Изд-во Тбилисского ун-та, 1984. – Ч. I-II. – 1328 с.

Дворецкий 1976: Дворецкий, И.Х. Латинско-русский словарь [Текст] / И. Х. Дворецкий. – М. : Русск. яз., 1976. – 1096 с.

Корлэтяну 1974: Корлэтяну, Н.Г. Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками [Текст] / Н. Г. Корлэтяну. – М. : Наука, 1974. – 304 с.

Apulejus: Apulejus. Metamorphoses [Електронний ресурс] / Apulejus. – Access mode : URL : <http://www.thelatinlibrary.com/apuleius.html>. – Title from the screen.

Bloch 2004: Bloch, O. Dictionnaire étymologique de la langue française [Text] / O. Bloch, W. Von Wartburg. – P. : Quadriga / PUF, 2004. – 682 pp.

Cantar de Mío Cid: Cantar de Mío Cid [Електронний ресурс]. – Access mode : URL : <http://www.los-poetas.com/e/cid.htm>. – Title from the screen.

Castro Macía 2007: Castro Macía, L. Dicionario Xerais Castellano-Gallego [Text] / L. Castro Macía. – Vigo : Edicións Xerais de Galicia, 2007. – XXII, 373 pp.

Ciceronis: Ciceronis, M.T. De Oratore [Електронний ресурс] / M. T. Ciceronis. – Access mode : URL : <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/epis.shtml>. – Title from the screen.

Corominas 1974: Corominas, J. Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana [Text] / J. Corominas. – Madrid : Gredos, 1974. – V. 3. – 1117 pp.

Ernout 1951: Ernout, A. Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots, 3ème éd. [Text] / A. Ernout, A. Meillet. – Paris : C. Klincksieck, 1951. – XXII, 1385 pp.

Fabra 1986: Fabra, P. Diccionari general de la llengua catalana [Text] / P. Fabra. – Barcelona : Edhasa, 1986. – 1787 pp.

Forcellini 1868: Forcellini, Aeg. Totius Latinitatis Lexicon. Opera et studio [Text] / Aeg. Forcellini. – Prati: Typis Aldinianis, 1868. – T. IV. – 1021 pp.

Machado 1977: Machado, J.P. Dicionário etimológico da língua portuguesa [Text] / J. P. Machado. – Lisboa, 1977. – V. 4.

Pokorny 1959: Pokorny, J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch [Text] / J. Pokorny. – Bern, München : Francke Verlag, 1959. – Bd. I. – 1182 pp.

Terentius: Terentius Afer P. Несура [Електронний ресурс] / P. Terentius Afer. – Access mode : URL : <http://www.thelatinlibrary.com/ter>. – Title from the screen.